

KURAL BİLİMLERİ VE HUKUK

Prof, Süheyy DERBİL

KURAL BİLİMLERİ. — AMAÇ VE ARAÇLAR. — HAZ.— HAKİKAT — KURAL BİLİMİ OLARAK HUKUK

KURAL BİLİMLERİ. — Eğer bilim, Bacon'un dediği gibi, bir kopyecilik işi ise «kural bilimleri» başlığı altında bir bilimler grubu olamaz. Bacon'un anlayışına göre kavram bilimlerini de inkâr etmek yerinde olur. Ancak olay bilimleri yani tarih Bacon'un bilim düşüncesine uygun bir mahiyet arzeder.

Kural bilimleri arasında mantık ve hukuk gibi bir takımı pek çok kimseler tarafından birer bilim kolu olarak sayılmaktadır. Ancak, «ahlâk»ın bir bilim olduğunu, bir kural bilimi olduğunu kabûl edenler pek azdır. Ahlâkın bir bilim kolu olduğunu kabûl etmeyenler sebep olarak şunu ileri sürüyorlar. «Ahlâk kuralları zamanla, çevre ile değişir. Ahlâk kuralları evrensel, değişmez, nesnel değildir.» diyorlar.

Hukuku bir kural bilimi olarak kabûl ettikten sonra bu sıfatı ahlâka tanımamak, ahlâkı kural biliminin dışına atmak çok güçtür. Hukuk kuralları değişmiyor mu? Evrensel nesnel midir?

Descartes apaçık (= bedihî = évident) olmıyan hiçbir düşüncüyü kabûl etmemek yolunu tutmuş ve sağlık vermişti. Gerek kavram bilimlerinde, gerekse olay bilimlerinde ileri sürülen düşünceler üzerinde evrensel bir anlaşma göze çarpar. Bu düşüncelerin doğrulğundan kimse şüphe etmez; herkes bunların doğruluğuna inanır.

Değer yargıları (=jugements de valeur) böyle değil midir? Bir hareketin iyi veya kötü olduğunu ileri süren kimse, düşüncesinin doğru olduğuna inanmış değil midir? Hareketin iyiliği veya kötülüğü kendisi için apaçık değil midir? Eğer bilimin ölçütü (=kıstas = critérium) apaçıklık ise, şüphesizlik ise, inanç ise ahlâk ve estetik konularındaki inançlarımız apaçık değil mi?

İyiye kötüden ayırdetmek işinin keyfi değil, ciddi ve hayati bir önemi olduğunu kabûl etmiş değil miyiz? İnsan ruhu basit bir ayna değildir, geleceğe açılmış bir kıtvet deposudur, geleceğin iyi olmasını,

mümkün olduğu kadar iyi olmasını isteriz; buna çalışırız. M. Gu-
yau insanlığı delişmen bir kıza benzetiyor. Bu kız, her sabah: «Bugün
nişanım gelecek, düğün edeceğiz.» diye hazırlanır, giyinir, kuşanır,
beklermiş. Akşam olup da ortalık karardığı halde kimse gelmeyince
göz yaşları içinde soyunur, yatar ve ertesi sabah aynı ümitle, aynı
hazırlıklara koyulmuş.

Bir Türk Şairinin dediği gibi:

*Her gün yeni bir dert ile makhuru sefalet
Her gün yeni bir mevt ile bir parça ölürlen
Âfakı ümidinde mülevven ve müzeyyen
Bir rüyeti âti ile titrer beşeriyet.*

Geleceği düşünmek, geleceğin mümkün olduğu kadar iyi olma-
sını istemek, bunu sağlamağa çalışmak bütün insanların müşterek
(= kamul) kaygılarından. Bugün bütün milletler barışı sağlamak,
bir barış düzenliği kurmak, milletler arasında bir daha savaş olma-
sını önlemek istemiyorlar mı? Bu istek evrensel değil mi? O halde
neden evrensel bir ahlâk olmasın?

Kant gibi, Herbert Spencer gibi bilginler bilimsel bir ahlâ-
kın olabileceğini söylemediler mi?

O halde bir takım insanların belirli, somut ahlâk mes'eleleri kar-
şısında görüş farkları neden ileri geliyor? Bu görüş farkları, bir ta-
raftan insanların aynı derecede aydınlanmamış olmalarından, bir
tarafından da insanların kendilerini gereği gibi tanıyamadıklarından
ileri geliyor. Ahşkanlığımızın, geleneklerimizin, tenbelliğimizin, sev-
gilerimizin, öfkelerimizin etkileri altında seçtiğimiz hareket tarz-
larını --çok kere-- akla uygun buluruz. *Aklımızla duygularımızı*
pek ayırdedemeyiz; ayırdedebilmek için çok soğuk kanlı davranma-
mız, iyice incelememiz gerekir.

*Bu bakımdan en başta gelen ahlâk vazifemiz, vazifelerimizin ne-
ler olduğunu öğrenmek olmalıdır.* Ahlâk vazifeleri her durumda
herkes için aynı olamaz. Ahlâk kuralları herkes için aynı olabilir;
fakat somut olaylar karşısında kuralın uygulanma şekli başka başka
olabilir. Meselâ: bir köylü kasabaya gelirken ıssız yolunun kıyısında
yaralanmış, soyulmuş, yarı ölgün bir zavallının yattığını görünce
ne yapmalıdır? Eğer köylünün bir hayvanı varsa, yaralıyı sırtlıya-
rak hayvanına bindirecek kadar kuvveti de varsa, yanında yaraları
saracak bir bezi varsa adamcağızı sarıp sarmalayıp hayvan sırtında
kasabaya getirecek, Belediye Hekimine veya Hükümet Tabibine gös-
terecektir. Hayvanı yoksa kasabaya koşup polise haber verecektir.

Burada amaç ve araç ayrıldı yapmak gerekiyor. Amaç bir zuvalıyı kurtarmaktır. Fakat araç, bu amacı güden köylünün bilgisine, gücüne, varlığına göre değişir. O halde amaçlar genel, evrensel olabilir. Araçlar yerine göre değişir. Amaçların değişmesi ahlâkın bir bilim olmasına engel olmaz.

Bir hastayı iki Tabip ayrı ayrı muayene ettikten sonra biri hastayı kurtarmak için ameliyat yapmak, öbürü ameliyat yapmamak lâzımgeldiğini ileri sürerse Tabipliğin bilimle ilgisi olmadığına mı hükmedeceğiz? Araçlar, yalnız ahlâkda değil, Tabiplikte de değişebilir. Bu gibi haller ne ahlâkın ne de Tabipliğin bilim olamayacağını isbatlayamaz.

Mantığın bir bilim olduğunu herkes kabûl ediyor. Mantık bize hakikati araştırma yollarını gösteriyor. Hakikati niçin araştıralım? *Hakikatin* iyi olduğunu kabul ediyoruz da ondan. O halde mantıkda esaslı bir değer hükmü gizlidir. O da şudur: Hakikat iyidir, hakikati aramalıdır, yanlış kötüdür, yanlışdan sakınmalıdır.

Temelli bir değer hükmüne dayanan mantık bir bilim olurda ahlâk niçin bir bilim olmaz?

AMAÇLAR VE ARAÇLAR. — Kural bilimlerinde de bir takım yeni kavramlar kullanmak zorundayız. Nasıl geometri aritmetiğe uzay kavramını, fizik matematiğe madde ve kuvvet kavramlarını eklemek yoluyla kurulabilirse kural bilimlerinde de ilk önce amaç ve araç terimleri üzerinde anlaşmak gerektir.

Günlük yaşayışımızda çok kere amaçla aracı birbirine karıştırırız. Amaç sandıklarımızın çoğu araçtır.

Sisli, fırtınalı bir havada küçük bir kayık içinde dalgalarla boğuşarak uğraşan balıkçının amacı nedir? Balık tutmak mıdır?

Günlük yaşayışımızda bunu böyle kabûl ederiz. Balıkçıya sorarsak belki de böyle bir cevap alırız. Halbuki balıkçıların bazan tuttukları balıkları denize döktüklerini biliyoruz.

Bu takdirde balık tutmak bir amaç olabilir mi? Elbette olamaz. Balıkçının amacı: Yoksulluğun acılarından korunarak genliğin ve tokluğun hazlarına kavuşmaktır. Balık, bu amaca ulaşmak için bir araçtır. Bunun içindir ki balıkçı, güttüğü amacı sağlamağa yaramayınca tuttuğu balığı denize döker.

Böylece amacı bilimsel anlamda ele almış oluyoruz: Amaç son istektir, çalışmalarımızda, uğraşmalarımızda en son olarak ulaşmak istediğimiz şeydir.

Amaçlarımızı ruhsal alanda aramalıyız. Maddî olayların, maddî

varlıkların değerleri, ancak ruhumuzda uyandırdıkları duyguya göredir. Gerçek değer yalnız ruhumuzdadır. Gerçek amaçlar insan için ancak ruhsal olaylar olabilir.

Bu ruhsal olaylar nelerdir?. Bunlar duygusal veya ussal (aklı = rasyonel) olaylar olabilir. İki türlü amacımız vardır, biri duygumuzun, öteki aklımızın amacıdır:

Haz ve hakikat.

Hazın insan için bir amaç olduğunu inkâr edenler yok gibidir. Hemen herkes bunu kabul ediyor. Hakikata gelince: Hakikati bir amaç olarak mı araştırıyoruz, yoksa bir araç olarak mı? Birçok filozoflar insanın hakikati amaç olarak kovaladığını inkâr etmişlerdir. Eski duyumculuğa (=ihsasiye = sensualisme) göre yalnız bir amaç vardır: O da hazdır. Yeni duyumcular «bilgi bizim gücümüzü artırır.» diyorlar (1) pragmacılar ise hakikatten ancak işin başarı şartı olarak söz açıyorlar. Bir takım bilginler ise, tam tersine, hakikati biricik amaç sayıyorlar. Meselâ: Henri Poincaré insana yaraşan biricik amacın hakikat olduğunu söylüyor.

Doğrusu aranırsa insanı harekete getiren ruhsal kuvvet duygularımızdan ibaret değildir; aklımız da bizi harekete getirir. Aklın amacı hakikattir. Duygunun amacı haz olduğu gibi.

Aklımızla duygularımız her zaman denkleşme halinde değildir. Duygularımız üstün gelince hazza, aklımız üstün gelirse hakikate koşarız. Bundan başka, hazlar ile hakikatler arasında da seçim yapmak gerekebilir. Bir takım hakikatler bizde ısırap uyandırabilir. Haz ile hakikatten hangisini üstün tutmalı? Hakikati üstün tutmak yerinde olur.

Bir insan için kendine en iyi, en yüksek amaçları seçmekle iş bitmez. Bu amaçlara ulaştıracak araçların da iyi olması gerekir. Amacımız ne kadar iyi olursa olsun araçlarımız iyi değilse hareketimiz iyi olmaz, kötü olur. Araç —bu bakımdan— amaç kadar önemlidir.

(1) Bir takım bilginler, akıl ve bilginin birer acı kaynağı olduğunu ileri sürüyorlar. Profesör Charles Bally: «Anlığın (= müdrike = intellect) en hakiki mahsulleri nelerdir? Bilimsel kanunlar adı verilen bilimsel surette ispatlanmış hakikatler, uzun fikir çabasıyla anlaklaştırılmış (=intellectuelisé) ve arıklanmış yargılamalar (= muhakemeler = jugements) ve uslamamalar (= muhakemeler = raisonnements) değil mi? Fakat sert deterministliği ile özünde bir ölüm tohumu, daha az inan ve daha az sevk ile yaşamaya sürükleyen bir güdül taşımayan bilimsel kanun yoktur.» Diyor.

(Charles Bally, *Le langage et la vie*, Zurich 1935, sayfa 18.)

O halde amaç seçmek san'ati yanında bir de araç seçmek san'atı vardır.

San'at baş aşağı edilmiş bilimsel teoremlere dayanır. Bilimsel teoremlerdeki sonuçlar san'atta amaç, sebebler ise araç olur. Meselâ: «Bir cisim ısıtılırsa hacmi büyür.» dersek bir bilimsel teorim ileri sürmüş oluruz. Fakat: «Bir cismin hacmini büyütmek için ısıtmalıdır.» dersek bir san'at kuralı belirtmiş oluruz. Bilimsel teoremde «ısıtmak» sebep, «hacmin büyümesi» sonuçtur. Sanat Kuralında ise «ısıtmak» araç, «hacmin büyümesi» amaçtır.

İyi sayılan amaçların tekniği, san'atı, san'at kuralları araştırılır, belirtilir. Kunduracılık, terzilik, marangozluk, tesviyecilik san'atları öğretilir, fakat yankesicilik, hırsızlık, dolandırıcılık san'atleri öğretilmez.

Demek oluyor ki, mantıkda olduğu gibi san'atte de ahlâk telâk-kisinin rolü ve yeri vardır.

Bir insanın ömrü bütün yüksek amaçlara erişmek imkânını vermez. Amaçlar arasında bir seçim yapmak gerektir.

Günlük yaşayışımızda seçim için düşünmeğe her zaman vaktimiz elverişli olamaz; çabuk karar vermek zorunda kalırız. Amacımızı göz önünde tutarak çalışırsak daha az yoruluz, daha çok başarı gösteririz,

Parlak başarılar bir tek amaca candan sarılan insanlar tarafından gösterilir. Gevşek insanlar parlak başarı göstermedikleri gibi, birçok amaç peşinde koşanlar da hiç birine ulaşmamak durumuna düşebilirler. Mesleğinde büyük başarı gösterenler, mesleğine çok önem veren kimseler arasından çıkar.

Amaca önem vermek yetişmez! Araçları da iyi seçmek gerektir. *Aracın iyiliği teknik bakımdan* olabileceği gibi *değer bakımından* da olabilir «en iyi çare» dediğimiz zaman amaca sağlam ve en kestirme yoldan ulaştıran yolu kastedebiliriz. Bu teknik bakımından aracın iyiliğini ifade eder. «Demire istediğimiz şekli verebilmek için en iyi çare demiri kızdırmaktır.» sözünde olduğu gibi. Fakat: «Başkalarını gücendirmemek için en iyi çare herkese saygı göstermektir.» dersek burada değer bakımından aracın iyiliğini kastetmiş oluruz.

HAZ. — Hazzı bir araç da sayabiliriz. Haz faydalı olabilir. çok kerre faydalıdır da. Sağlığımızı, çalışma gücümüzü desteklemek için mutluluk en iyi ilâçtır. Bir topluluğun gelişmesi için herkesin işine sarılması, çalışmaktan haz duyması lâzımdır. Okullarda öğrencilerin bilgilerini artırmalarını sağlamak için dersleri eğlenceli şek-

le sokarlar. Koyu Uşçular (= akliyeciler = rationalistes) hazzı bir araç sayarlar, amaç olarak kabûl etmezler. İnsanların mutluluk peşinde koştukları söz götürmez. Uşçular bunu tabii gördükleri için hazza değer vermiyorlar.

Uşçulara göre haz bir amaç olamaz. Kant: «Ahlâk mutlu olmak yolunu değil, mutluluğa hak kazanmak yolunu öğretir.» diyor.

H. Poincaré yalnız hakikatin insanlığa lâyük bir amaç olduğunu ileri sürüyor ve «eğer ıstırap çekenlere yardım etmemiz gerekiyorsa bu, onların, ıstıraptan kurtulunca hakikati araştırmalarını ve incelemelerini sağlamak içindir.» diyor.

Bu derin bilginlere ne derlerse desinler, insanlar mutluluğa karşı hiçbir zaman ilgisiz kalamazlar. Mutluluk insanlar için bir amaçtır. Doğrusu aranırca, bu uşçular çelişkilige (= tenakuza = contrandiction) düşmektedirler. Meselâ: Kant; «ahlâk yalnız mutluluğa hak kazanmak yolunu öğretir.» dedikten sonra «mutluluğa hak kazananlar mutlu olurlar.» diyor.

O halde ahlâk mutlu olmak yolunu gösteriyor demektir ve bunu böyle söylemek mutluluğu amaç olarak ileri sürmeğe gelmez mi? İnsanlara, akıllı hareket ederlerse mutlu olacaklarını söylemek, mutluluğu amaç edinmek olmaz mı?

Profesör Charles Bally uscularla taban tabana karşıt bir tez ileri sürüyor: «İnsan hakikati aramaz, yalnız bir şey arar: mutluluk.» diyor. (2).

Birçok doktrinler gibi, bu karşıt doktrinler de yalnız «bu da vardır.» demekle kalsaydı doğru olurlardı; «ancak bu vardır. Bundan başka bir şey yoktur.» iddiasını ileri sürdükleri için yanlışlığa ve çelişkilige düşüyorlar.

Haz (sevinç, mutluluk. Ne dersiniz deyiniz) iyi bir amaçtır; doğru bir amaçtır. Bir ödev konusudur.

Haz bir amaç olunca, ahlâkçıların ve dinlerin niçin insanlara hazzı kovalamağı emretmediği, bilâkis hazzı yasak ettiği meselesi düşünmeğe değer. On emirden iki tanesi olumludur. «4. — Altı gün çalıştıktan sonra yedinci günü Tanrıya ayıracaksın. 5. — Babanı, Ananı sayacaksın.» emirleri gibi. Ötekileri; «1. — Başka Tanrıya tap-

(2) Charles Bally, s. g. e. s. 20 de: «yaşamak ne belirtmek, ne de bilmektir. Yaşamak inanmaktır, neye olursa olsun inanmaktır... Her kişinin bir inancı vardır, hiçbir şeye inanmadığını söyleyen kimsenin de inancı vardır. Bir amaç kovalamayan kimse yaşamıyor demektir. Yaşamak için, ummak gerektir... yaşamak durmadan ölümle, yoklukla savaşmaktır... isteklerin çoğalmas ve duygululuğun (= sensibilité = hassasiyet) artması ileri medeniyetlerin belirtilerindendir» diyor.

miyacaksın. 2. — Resim ve heykel yapmıyacaksın. 3. — Tanrı adına saygısızlık göstermiyeceksin. 6. — Öldürmiyeceksin. 7. — Zina etmiyeceksin. 8. — Çalmıyacaksın. 9 — Yakınına karşı yabancı şahitlik etmiyeceksin. 10. — Komşunuzun evine, karısına, uşağına, öküzüne, ona aid hiçbir şeye göz koymıyacaksın.» gibi hep olumsuzdur.

Neden böyle? hazlar çeşitlidir. Vaktimiz ve gücümüz az olduğu için bütün hazları elde edemeyiz. Hazlar ise, bir dereceye kadar, birbirlerine engel olurlar. Onun için, tabii istediğimiz en kolay hazlara ve belki de pek yüksek olmıyan hazlara yönelir

Önceki sevinçlerimiz, çok kerre sonraki sevinçlerimize engel olurlar. Tabii isteğimiz ise en yakın sevinçlerle yönelir.

Kendimizi eğlendirmeğe çık koyulursak, başkalarının da mutluluğuna çalışmayı unuturuz. Tabii istediğimiz ise kendi hazlarımızı sağlamağa yönelir.

Bütün bunlardan başka, haz biricik amaç değildir. (3). Yalnız hazlarımızı sağlamağa çalışırsak hakikat amacımızı unutmuş oluruz.

Bu sebeplerden ötürü, tabii isteğimizi disiplin altına almalı, düzenlemeli, sınırlamalı, bazan da durdutmahyız, Bazan acılara katlanmak da bir ödev olabilir. Ancak, ıstırap asla bir amaç olamaz. ıstırap bizzatihî (= kendinden = en soi) kötüdür.

Kimi ata gem, kimi ata mahmuz gerektiği gibi kimi insana olumsuz sakınma, çekinme, kendini tutma öğütleri, kimi insana da olumlu çalışma, keyfine bakma, ihtiras öğütleri vermek gerekir. Öğretmenler, eğitimci, analar, babalar, büyükler bu noktayı gözden kaçırmamalıdır.

Eskiden bizde yalnız olumsuz öğütler verilirdi. Biz de çekine, büzüle büsbütün uyusuk, asık yüzlü olmağa doğru yöneliyorduk. Durgunluk usululuk, hareket, yaramazlık sayılıyordu.

Atatürk bu uyuşturucu anlayışla savaşmış, Türkiyeyi bir neş'e, hareket, faaliyet ülkesine çevirmek için uğraşmıştır.

Güzel san'atlar da dahil olduğu halde san'atların çoğunda başlıca amaç hazdır. Güzel san'atlarda amaç estetik hazdır. «san'atların çoğunda» dedim. Çünkü öğrenmek san'atı ve öğretmek san'atı da vardır. Bu san'atlarda amaç hakikattir.. «Başlıca amaç» dedim, biricik amaç dedim. Çünkü yasama san'atı, eğitim san'atı gibi bir takım san'at kollarında amaç basit değil, bileşiktir.

(3) **Hazcılık** (= istilzaziye = Hédonisme) felsefenin hazzı biricik amaç tanıdığı doğru değildir. Hazcılar: «sevinçli bir domuz yavrusu olmaksızın kaygılı bir Sokrat olmak yeydir.» derler.

San'atları türlü türlü bakımlardan sınıflamak mümkündür. Amaç ve araç ayırdını ele alarak bir sınıflama yapmak kabil olduğu gibi bu iki kavramı bir araya toplamak yoluyla da san'atların sınıflaması yapılabilir. Amaç bakımından san'atları, karşılamaya uğraşdığı isteğimizin çeşidine göre sınıflayabiliriz. Beslenmek san'atı kurşamızın duymak istediğini karşılamaya çalışır, lezzetlenmek san'atı ağzımızın tatlanmak isteğini karşılamaya uğraşır, kokulamak san'atı burnumuzun koku almak isteğine cevap vermeğe çabalar, ressamlık san'atı gözümüzün güzel şekiller ve renkler görmek isteğini karşılamaya uğraşır, terzilik, şapkaçılık, kuyumculuk san'atları süslenip püslenerek gururlanmak isteğini karşılamaya çalışır ve ilâh...

San'atları, eserlerinin istihlâk edilip edilmemeleri bakımından da sınıflandırmak mümkündür. Pastacılık ile çalgıcılık gibi.

San'atları bilimsel bir sınıflamaya bağlı tutmak yolu bulunmamıştır. San'atları fayda bakımından da bir sınıflamaya bağlayabiliriz. Faydalı demek bir şeye yarayan, ilerde bir şeye yarayacak, yararlı bir sonuç verecek olan demektir. Faydalı bizi sevdiğini olmayabilir, hattâ ıstıraplı ve acıklı da olabilir. Fırtınalı bir havada deniz yolculuğu, cerrahî bir ameliyat, tekdir, ceza ve saire gibi. Bunlar faydalı olabilir; ilerde bir şeye yarayabilirler, yararlı bir sonuç verebilirler. Yararlı bir sonuç elde etmek için bu sıkıcı, tiksindirici veya acıklı araçlara başvurulmuştur. Fakat, bütün faydalı şeyler böyle sıkıcı veya acıklı değildir; zevkli olanları da vardır. Karnımız acıkınca yemek yemekten zevk duyarız, yemekler de gücümüzü artırır ve ilerde daha iyi çalışmamıza, sağlığımızı, korumamıza yarar. Çocuk oynamaktan zevk duyar, oyun çocuğun gelişmesine, serpilmesine yarar. İnsan zekâsı faydalıyı elden geldiği kadar acısız, sıkıntısız kılmağa çalışır. Cerrahlık ameliyat olacakların acılarını hafifletmeğe çalışır; eczacılık, lezzetli ilâçlar icad eder; eğitimde eğlendirici, sevindirici yollar aranır ve saire... Böylelikle faydalı ile sevinçliyi birleştirmek isteriz.

San'atları başka bir bakımdan da sınıflayabiliriz. San'at kurumlarının baş aşığı edilmiş bilimsel teoremler olduğunu biliyoruz. Bilimdeki sonuçlar san'atta amaç, sebepler (= illetler = nedenler = causes) ise araç olur. O halde san'atların en bilimsel şekilde sınıflanması, teoremlerinden faydalandığı kavram bilimlerine göre bir sınıflama olabilir. Böylelikle üç türlü faydalı san'at kolu ayırdedebiliriz.

1 — Fizik bilimlerinin teoremlerini tepetlak etmekle uyulan san'atlar. Mimarlık, yol ve köprü mükendisliği, makine mü-

hendisliği, çilingirlik, demircilik, saatçilik, boyacılık, elektrikçilik, bombacılık, topçuluk, uçakçılık ve saire... gibi.

İnorganik maddeler kullanan san'atlardan ölmüş organik maddeler kullanan san'atları ayırdetmek doğru olmaz. Dokumacılık, eczacılık, marangozluk gibi.

Bildiğimiz gibi, organik cisimler ölünce biyoloji kanunlarına bağlı olmaktan kurtuluyorlar ve yalnız fizik kanunlarının etkileri altında kalıyorlar.

2 — Biyolojî biliminin teoremlerini başaşağı etmekle uygulanan san'atlar. Bu san'atlarda kurallar, fizik bilimlere dayanan san'atlardeki kurallar kadar açık ve işlenmiş değildir. Çünkü biyolojî bilimi fizik bilimler kadar ilerlemiş bulunmamaktadır. Çiftçilik, bağcılık, meyvacılık, sebzeçilik, çobanlık, tavukçuluk, baytarlık, tabiplik bu çeşit sayılabilir.

3 — Ruhbilim, sosyoloji ve hukuk teoremlerinin tepetaklak edilmeleriyle uygulanan san'atlar. Bu çeşit san'atlarda kurallar daha bulanıktır, daha az belirlidir. Çünkü dayandıkları bilim kolları en az gelişen, en geride kalan kavram bilimlerindedir. Eğitim san'atı, hitabet san'atı, yasama san'atı, kanun uygulama san'atı, kanunlardan faydalanma san'atı, yargıçlık san'atı, avukatlık san'atı gibi.

Bu san'atlarda güdülen amaç basit değil, bileşik olduğu için de kuralları karmaşıktır ve geniş bilgi ister.

Bir makine mühendisi biyoloji bilmeyebilir, bir tabip sosyoloji bilmeyebilir, fakat bir hukukçu biyolojiyi de, sosyolojiyi de bilmek zorundadır. Kavram bilimlerini incelerken gördüğümüz gibi her bilim kolu, karmaşıklık sırasıyla kendinden önce gelen bilim kolundan bir takım kavramlar almak durumundadır. Hukuk en karmaşık bilim kolu olduğundan hukukçunun bütün bilim kollarını bilmesi gereklidir.

Bu bakımdan hukukçuluk san'atı, bütün san'atların en güçlü, en karmaşığı, en az belirlisi ve en yükseğidir.

San'atlarda fayda unsurunun haz bakımından çok büyük önemi vardır. San'at faydalı ise haz vermese bile bir değer ifade edebilir. Faydasız ise mutlaka haz vermek zorundadır. Meselâ: bir ilaç tatsız olabilir, tatlı olursa daha iyi olur amma tatsız da olsa bir değer ifade eder, çünkü hastalık gibi daha büyük bir tatsızlığı önler. Fakat bir pasta tatsız olamaz bir ders tatsız olabilir, çünkü faydalıdır, fakat bir roman tatsız olamaz, çünkü faydasızdır. Bir öğretmenin sesi kısık, şivesi bozuk olabilir, çünkü ders faydalıdır. Fakat bir hanendenin sesi kısık, şivesi bozuk olamaz, çünkü şarkı faydasızdır.

İnsanlar türlü, türlü hareketleriyle doğrudan doğruya haz elde etmeğe çalışırlar. Haz elde etmek için yaptığımız bir takım hareketlerde etkin (=aktif) durumda bulunuruz. Oyunda olduğu gibi. Bir takımlarında da edilgin (= passif) durumda bulunuruz. Oyun seyredirken olduğu gibi.

İlk önce oyunu ele alalım. Oyun ile çalışmayı taban tabana karşı sayarız. «Tembel çocuk! vaktini oyunla geçiriyor. Çalışkan çocuk. derslerine çalışıyor.» gibi sözler oyunu çalışmanın aksi olarak telâkî ettiğimizi gösterir. Halbuki oyunla çalışma birbirine o kadar benzer ki onları, birbirinin aksi olarak ileri sürmesek, ayırdetmek imkânını bulamayız. Meselâ: Aktörlerin, dansözlerin, canbazların faaliyetlerini « oynamak » kelimesiyle ifade ederiz. «Aktör oynuyor, canbaz oynuyor.» deriz. Oynuyorlar mı, yoksa çalışıyorlar mı? «Haz duyuyorlarsa oynuyorlar, haz duymuyorlarsa oynamıyorlar, çalışıyorlar» mı diyeceğiz? Bu anlayışa göre, aktör'ün, dansöz'ün, canbazın çalışmalarını değil, oynamalarını istemeliyiz. Oynarlarsa başarı gösterirler, oynamaz da çalışırlarsa başarı gösteremezler. O halde oynamak, bir işe sevgi ile, ilgi ile, sevinçle sarılmak, bir işi seve, seve sevine, sevine yapmak, çalışmak ise bir işi istemeye, istemeye, veya sıkıla sıkıla, üzüle üzüle yapmak demek ise yalnız aktörlerin ve çalgıcıların değil, her türlü san'at sahiplerinin kunduracıların, tabiplerin, terzilerin, baytarların, marangozların, öğretmenlerin, nalbantların, hukukçuların ve ilâh... da çalışmalarını değil oynamalarını istemeliyiz. Böylelikle hem daha çok haz duyarlar, hem daha az yorulurlar, hem de daha fazla başarı gösterirler.

Oyun, çalışmadan daha iyi (4) ve daha verimli olduğu halde acaba neden ahlâkçılar oyunu kötü, çalışmayı iyi sayıyorlar? Oyunu özensiz ve amaçsız bir faaliyet, çalışmayı da özenli ve amaçlı bir oyun saydıkları için olacak! O halde herkese: «özenle ve amaçla oynayınız!» demek en iyi bir öğüt olacak.

İnsanlarda haz uyandırmak amacını güden san'atları: «güzel san'atlar» ve «basbayağı san'atlar» diye ikiye ayırıyorlar; ve bu iki çeşit san'atlar arasında uçurumlar olduğunu ileri sürüyorlar.

Acaba, gerçekte böyle bir uçurum var mı? Bir takımına «güzel» bir takımına da «basbayağı» sanatlar adı verilen san'atlar arasında hakikî bir mahiyet farkı var mı?

Bir pastacı ile bir bestekârı kıyaslayalım. Pastacı bize ağız yo-

(4) Haz iyi, elem kötü olduğuna ve oyun haz, çalışmak ise elem verdigiğine göre oyunun iyi, çalışmanın kötü olması gerektir.

luyle haz aşlamak isteyen bir san'atkârdır. Bestekâr ise bize kulak yoluyla haz aşlamak istiyen bir san'atkârdır. Güzellik kulakda mı?... Ressamı bize göz yoliyle haz vermek çarelerini arar. Itriyyatçı ise burun yoluyla bize haz vermek çarelerini arar. Göz ve kulak güzel de ağız ve burun güzel değil mi? Güzel çiçekler yetiştirmeğe çalışan, yetiştirdiği çiçeklerin daha güzel çeşitlerini elde etmeğe uğraşan bir bahçıvan da bize, bir ressam gibi, göz yolu ile haz aşlamak amacını gütmüyor mu? Pastacı, yalnız ağız yooliyle değil, pastaya güzel renkler ve şekiller vererek göz yoliyle de bizde haz uyandırmaya çalışıyor mu?

Bütün bunlar güzel san'atlar ile, basbayağı san'atlar arasında uçurum olmadığını gösteriyor. Fark olarak şunları belirtebiliriz:

1 -- Güzel san'at eserleri yalnız göze ve kulağa hitap eder. Göz ve kulak *yetkin* organlarımızdandır. Gözümüzle geniş bir alanı kavrayabiliriz, baş döndürücü uzaklıklardaki yıldızları gördüğümüz gibi sayısız renkleri ve şekilleri ayırdedebiliriz. Kulağımız da sayısız sesleri ayırdedecek bir yetkinliktedir. *Ağzımız ve burnumuz* bu kadar yetkin değildir. Ağıza ve buruna hitap eden haz verici eserlerin göze ve kulağa hitap eden eserler kadar incilmesi, zenginleşmesi kabil değildir.

Bundan dolayı, güzel san'at eserlerinin uyandırdığı hazza estetik haz diyorlar.

2 -- Basbayağı san'at eserleri dayanmaz, *bozulur*. Pasta bayatlar, yenmiyecek hale gelir; çiçek solar, dökülür; koku uçar, dağılır ve ilâh... Fakat bir beste, bir şiir, bir resim, bir heykel asırlarca dayanır.

3 -- Güzel san'at eserlerinin uyandırdığı haz *toplumsaldır*. Basbayağı san'at eserlerinin uyandırdığı haz daha çok *bireyseldir*. Bir pastadan ancak bir kişi haz duyabilir ve bir kişinin haz duyması, başkalarının hazlanmasına engel olur. Halbuki bir resimden pek çok kişiler haz duyabilirler ve bir takım kimselerin hazlanmaları, başkalarının da hazlanmalarına engel olmaz.

Basbayağı san'at eserleri de bazan toplumsal bir haz konusu olabilir: Tarımsal bir sergide teşhir edilen güzel bir bostan patlıcanı karşısında, bir piyanistin karşısında olduğu gibi hazza dalan bir insan hâlesi teşekkül edebilir.

Ancak, bostan patlıcanını haz ile seyredenler amaçlarına ulaşmış kimseler değildir, amaç patlıcanı yemek olabilir. Halbuki çalınan piyanoyu haz ile dinleyenler amaçlarına ulaşmış kimselerdir.

4. --- Güzel san'at eserlerinin değerini anlamakda bilgilerimizin,

görgülerimizin, kültürümüzün, zekâmızın bir kelime ile manevî varlığımızın büyük rolü vardır.

Basbayağı san'at eserlerinin değerini anlamakda kültürümüzden, zekâmızdan ziyade fizik varlığımız rol oynar.

Bu sebeple birçok büyük san'atkârlar zamanlarında takdir görmezlerde öldükten sonra eserlerinin kıymeti anlaşılmağa başlar. Yoksulluk içinde yaşamış ve ölmüş nice san'atkârlar var ki üzerlerinden asırlar geçtikten sonra bütün medenî insanların sevgisini ve saygısını kazanmışlardır.

Halbükî bir yemeğin Urfa yağıyle mi, yoksa Trabzon yağıyle mi pişirilmiş olduğunu ayırdetmek sırf fizik bir kabiliyettir. Kültürle, insanı insan eden manevî varlıklarla ilgisi yoktur.

İki çeşit san'at arasında ne gibi farklar bulunursa bulunsun, estetik haz ne kadar yüksek sayılırsa sayılsın, basbayağı san'atlarla uyandırılan hazları kötölemek veya küçümsemek doğru olmaz.

Esasen Guyau ve Roguin gibi bir takım bilginler iki çeşit san'at veya haz arasında bir fark kabûl etmiyorlar. Hattâ, Guyau Pirene dağlarında içilen bir fincan süt'ün estetik bir haz uyandırdığını ileri sürüyor.

İtalyanlar birçok yabancıların makarnadan *anlamadıklarını*, Almanlar pek çok kimselerin biradan *anlamadıklarını*, Türkler yabancıların rakıdan *anlamadıklarını* sanki resimden, şirden, müzikiden anlamıyanlara hitap eder gibi söylerler. Makarna yemekte, bira, şarap, rakı, viski ve ilâh... içmekte bir takım milletler estetik bir haz duyar gibi davranıyorlar demektir.

Şüphesiz ki fizik rahatlık, iyi beslenme insanlarda fikri kabiliyetin de gelişmesine yardım eder. Evine çeki düzen veren, evinde iştiha açıcı yemekler hazırlıyan bir ev kadını, kocasının daha iyi çalışmasını, çocuklarının daha iyi yetişmelerini sağlamak suretiyle memleketle çok yüksek hizmetlerde, yararlıklarda bulunmuş olur. ağızından, mideden gelen hazlar da iyidir. Kendimiz için de, başkaları için de sağlamağa değer.

Ruhlar birbirlerine bir takım işaretlerle, davranışlarla, seslerle ve sözlerle hitap ederler. Söz kulağa hitap eder, yazı göze hitap eder. Kendi kendimize düşünmek için bile söze ihtiyacımız vardır. İnsan kelimelerle düşünür. (5).

Bütün san'atların amacı insanlarda haz uyandırmaktır. Bir şiiri,

(5) Büyük Fredrik: «İngiliz elçisi ile konuşmak için İngilizce, Bakanlarımle konuşmak için Almanca, kendimle konuşmak için Fransızca öğrendim.» dermiş.

bir romanı haz duymak için okuruz, tiyatroya, sinemaya haz duymak için gideriz.

Acaba, bilhassa güzel san'at eserlerinde haz biricik değer ölçüsü müdür? Yani bir güzel san'at eseri ne kadar haz veriyorsa o kadar değerli mi sayılmalıdır? Bu ölçüyü firenliyecek başka bir değer ölçüsü olmamalı mıdır? Meselâ: San'at eserinin enini haz ile ölçersek boyunu da «hakikat» ile ve nihayet derinliğini iyiliği ile ölçmemeli miyiz?

San'atta iyilik ölçüsünü bir çırpıda yabana atmalıyız. Bir takım kimseler güzel san'at eserlerinden ahlâk yükseltecek, ahlâkı düzeltecek etkiler de yapmasını isterler. Bunların istekleri boşunadır... Bir taş ile iki kuş vurulmaz. San'atkârın birinci amacı haz uyandırmak olmalıdır; buna bir de ahlâk düzeltmek gibi bir amaç eklersek bu, haz amacının zararına olur. Ancak san'atkârdan haz uyandıracak eser yaratırken ahlâk bozacak çığırlara sapmamasını istiyebiliriz. Aşçıdan ağzımıza tat verecek yemekler hazırlamasını isterken mide bozacak tertiplerden sakınmasını isteyebileceğimiz gibi. Bir takım yiyecekler, önce ağza çok hoş gelir, fakat sonra mide bozar. Devletler gıda maddelerinde mide bozacak tertipleri yasak ederek cezalandırdıkları gibi san'at eserlerinde ahlâk bozacak tertipleri yasak etmişlerdir.

Ya sanatta «hakikat» ölçüsü? Bir san'at eseri bir bilimsel inceleme değildir. Onda hakikat değil, haz ararız. Ancak, hakikat güzel, yalan çirkindir. Yalan insanlarda tiksinti uyandırır; yalanla haz uyandırmak kabil değildir. San'at alanında hakikat imkândır. Meselâ: bir san'at eserinde korkak bir Türk, geveze bir İngiliz, anlayışlı bir Alman, nezaketli bir Bulgar, âlicenap bir Yahudi gösterilebilir. Bunlar imkânsız olmadıkları için eserin değerini düşürmez. Hattâ Şeyhinin veya La Fontaine'in masalları gibi hakikat olması imkânsız hayvan hikâyeleri bile —içinde gizli hakikatler bulunduğunu sezindiğimiz için— hoşumuza gidebilir. Fakat, yapıntı (= fiction) olduğu sezdirilmeden imkânsız olaylar belirtmeğe kalkışan san'at eserleri (haz uyandıramıyacakları için) değersiz kalır.

O halde «san'at san'at içindir.» düsturunu doğru bularak güzel san'atlarda biricik değer ölçüsünün haz olduğunu kabûl etmekle beraber ahlâk ve hakikata aykırı düşmemek gerektiğini de unutmamak lâzımdır.

HAKİKAT. — Hakikat eşyanın değil, düşüncelerimizin bir vasfıdır. Hakikat dışımızda değil, içimizde olabilir. Doğru bir düşünce bir hakikattir. Üç türlü bilim olduğuna göre en az üç türlü hakikat,

yani üç türlü doğru düşünce olabilir. Doğru bir kavram düşüncesi, doğru bir olay düşüncesi, doğru bir değer düşüncesi gibi.

Kural bilimlerinde hakikatin önemi büyüktür. Çünkü hareketlerimiz üzerinde kavram bilimlerinin ve olay bilimlerinin etiketleri pek azdır; kural bilimlerinin etiketleri ise çok büyüktür. Bize nasıl hareket etmemiz gerektiğini kural bilimleri öğretir.

Hakikatler çeşit, çeşittir; bazan da çelişiktir. Meselâ: A, B, ve C cisimlerini terazide tarttığımız vakit A ile B nin ve B ile C nin teraziye dengede tuttuğunu, fakat A ile C yi tarttığımız vakit C nin daha ağır bastığını görürsek bu gözlemlerimizi şöyle ifade edebiliriz:

$$A = B$$

$$B = C$$

$$A < C$$

Bu bir fizik hakikattir ve matematik hakikatlarla çelişiktir. Matematik bunu hakikat olarak kabul edemez (6).

Eyvensel kanunlarla tabiat kanunları arasındaki farkları inceleyen kavram bilimlerinin hakikatları ile olay bilimlerinin hakikatları arasındaki farkı da belirtmiş olduk.

Kural bilimlerinde, değer meselelerinde hakikat bir amaç mıdır, bir araç mıdır? Yoksa hem amaç, hem araç mıdır? İlk bakışta hakikaten değer meselelerinde sadece bir araç olduğuna hükmedeceğimiz geliyor. Kural bilimlerinde amaç hareket değil midir? Hakikati bilmek ve yanlış hareket etmek iyi midir, Bilâkis kötü, hem de pek kötü değil midir? İyiyi bilen ve kötü hareket eden bir kimse iyiyi bilmediği için kötü hareket eden kimselerden daha kötü değil midir?

Fakat insan oğlu, yukarıda incelemiş olduğumuz gibi, kendine iyi bir âti sağlamak ister. İyiyi anladığı halde kötüye yönelmez. St. Augustin: «Cehennem iyi niyetlerle döşenmiştir.» diyor. Yani insan daima iyi hareket etmek ister. İyi yapmak niyetiyle harekete geçer. Bu sebeple hakikati anlamak, gereği gibi anlamak kural bilimlerinde bir amaçtır. Hakikatı gereği gibi anlayan yanlış hareket etmez, edemez.

Kavram bilimleri ile olay bilimlerinde ise hakikat bir araç da olabilir. Bilgi ile insanın gücü artar. Bilimsel kanunları, tabiat kanunlarını öğrenirsek öyle hareket edebiliriz ki olayları bir dereceye

(6) A ile B ve B ile C cisimleri arasındaki ağırlık farkları terazinin gösteremeyeceği kadar az olmasına karşılık A ile C cisimi arasındaki ağırlık terazinin gösterebileceği derecede ise böyle bir fizik olaya şahit olabiliriz.

kadar bize faydalı bir çığıra çevirebiliriz. Bilimlerin değeri, pek çok kimseler için, bu faydasından ileri gelmektedir. Bilimlerin bu faydaları dolayısıyla ki modern Devletler bilimlerin yapılması için çok büyük fedakârlıklara giriyorlar, büyük masraflar ediyorlar. Anglo Sakson memleketlerinde pek revaç bulan pragmatist düşüncelere göre bilimsel hakikatler birer uyarılma (= adaptation = intibak ettirme), başarı, faydalanma ve hoşlanma aracıdır. Bilimin değerini yalnız bize sağladığı uyarılma, başarı ve faydalanma imkânlarıyla ölçmek yerinde olmaz. Aristot'un çok haklı olarak ileri sürdüğü gibi, her insanda tabii bir öğrenmek isteği vardır.

Aristot'a göre bilgilerimizin yüksekliği ile faydaları ters oranlıdır. En az faydalı bilgiler en yüksek bilgilerdir. Bilimsel hakikatler başarımızı arttırıyor, rahatımızı, mutluluğumuzu arttımağa yarıyor amma ağzımızın tadını kaçırmamıza, bir takım kaygılara, tasalara düşmemize, bir takım felâketlere uğramamıza da sebep olmuyor mu? Bilimsel hakikatlerin büyük faydaları yanında insanlara büyük zararları da dokunmuyor mu? İkinci dünya harbinin birincisinden daha kanlı ve daha yıkıcı olması neden ileri geldi? Bilimlerin ilerlemiş olmasından değil mi?

Ancak, zararları ne kadar büyük olursa olsun bilimsel hakikatler aramağa, incelemeğe, öğrenmeğe değer. Faydalarını zararlarından üstün kılmak insanların elindedir.

Bilimsel hakikat yaratmak için gözetilmesi gereken kurallar mantık başlığı altında toplanmıştır. Mantık'a Descartes metod adını vermişti.

Mantıkda düşünceden ve yargılama (= jugement = muhakeme) den ziyade uslanmala (=raisonnement = muhakeme) den bahsedilir. «Mantıklı zihin» sözü ile iyi uslamlama yapmak kabiliyeti kastedilir. Niçin böyle? uslamlama bir amaç değildir; vargı ya (= Conclusion = neticei istidlâl) ulaşmak için bir araçtır. Vargı bir yargıdır. Ancak yargı amaç olabilir. Uslamlamaya mantıkda bu kadar önem verilmesinin sebebi hakikate ulaşabilmek için daima onun hizmetine muhtaç olduğumuzdandır. Bilimlerde doğrudan doğruya elde edilmiş bilgi hemen yok gibidir, hepsini uslamlama ile elde ederiz. Pratik bilgilerimizi de uslamlamaya borçluyuz. Hiç birimizin başka insanların ruhsal hayatı üzerinde hiçbir gözlem yapmamıza imkân yoktur. Fakat başkalarının hareketlerinden, seslerinden, sözlerinden uslamlama yoluyla ruhsal halleri hakkında yargılar veriyoruz. Dış olaylar hakkında bilgilerimiz de üzerimizde hasıl olan intibaların us-

lamlama yoluyla yorumlanmalarından başka nedir? Bilimler bize yer yüzünde henüz insan belirmeden önceki olayları bildiriyorlar. Nasıl? Uslamlama yoluyla. Bilimler yine bize uslamlama yoluyla gözümüzle görülmeyecek kadar uzak veya küçük olayları ve varlıkları da bildiriyorlar. İyi uslamlama yapmak, hakikat yaratmak için en esaslı şarttır.

Orta çağda iskolastikler mantika çok büyük bir önem verirdi. Mantika «bilimlerin kraliçesi» adını takmışlardı. Bu kraliçe tahtından indirilmiş değildir, başkanlıkta devam ediyor.

Mantığın bilimlere başkanlık etmesi şundan ileri geliyor: Bütün bilimlerin yapılarında gözetilmesi gereken kuralları mantık bildiriyor; yani mantık bütün bilimlere karışıyor, bütün bilimleri düzenliyor. Mantık bilimlerin yasayıcısıdır (= légistateur = şari). Mantıktan faydalanmayan bir bilim yarım yamalak kalır. Mantık kurallarına aykırı olarak yapılmak istenen bir bilim yanlış olur.

Bilimsel araştırmalar bir san'attır. Her san'atın kuralları olmak gerektir. Bilimsel araştırma kurallarını da mantık öğretir. Bilimsel araştırmalarla zihnimizde bir takım değişiklikler yaparız: Zihnimize yerleşen yanlışlıkları kolundan tutup atar, yerine hakikatleri yerleştiririz; bilgisizliği atar, yerine bilgiler koyarız, boşlukları doldururuz.

Hakikatin değeri hazdan üstündür. «Kayıtsız, şartsız her güzel eser iyidir.» diyemeyiz, fakat «kayıtsız, şartsız her hakikat iyidir.» diyebiliriz.

Araştırma ile bir hakikat yaratılır, fakat hakikat esyaya bağlıdır. Bilimsel araştırma yapanlar ne tabiat kanunlarını yaratırlar, ne olayları yaratırlar, ne esyayı yaratırlar, istedikleri zihinlerinin esyayı açık ve tam olarak kavranması, anlamasıdır. Araştırmacı bir kopyacı durumunda değildir. Ayna gibi gerçeği aksettirmek rolünde değildir. Hakikat, olayların ve esyanın bizim sorgularımıza verdiği açık ve etraflı cevaplardır. Olaylara ve esyaya biz bir şey sormazsak onlar da bize bir şey söylemezler. Sorduklarımıza da kapalı, kaçamaklı, belirsiz cevaplar verirler. Olaylara ve varlıklara neleri sormalıyız? Bunu zekâmız kestirecektir. Sorgularımıza aldığımız yarım, yamalak belirsiz cevapları nasıl yorumlamalıyız? Bunu da zekâmız çözümliyecektir. Zekânın yaratıcılığı sorularak soruları sıralamakta ve gerçeklikten aldığı kaçamaklı cevapları yorumlamaktadır. Olayların ve varlıkların kendilerine gelince: İnsan bunları yaratmaz, bulur, keşfeder. Bilgin konusunu keşfeder. San'atkâr ise konusunu da yaratır.

Bilimlerde tenkidin rolü bilginin, insanlara varlıkları ve olayları

oldukları gibi mi yoksa değiştirerek mi tanıttığını araştırmaktadır. Tenkidçi, soyutlamalarla, terimlerle, kelimelerle bilginin hakikati ne dereceye kadar belirtebildiğini araştırır.

Kelimeler düşüncelerimizi anlatmaya yarar. Fakat, çok kerre, anlaşmazlığa sebep olur. Kelimeler, bilhassa çok kullanılan kelimelerin mânaları, çoğalır, belirsizleşir, silikleşir. Muhatabımız kullandığımız kelimelere bizim verdiğimiz mânadan ya başka bir mâna verirse düşüncemizi anlamaz veya yanlış anlar. Eskiden bizde Arapça öğretilirdi. Medreselerimizde Arapça ölü bir dil gibi kullanılırdı. Orta çağda Avrupada da bilimler ölü bir dil olan Lâtince anlatılırdı. Çinde de bilimler için yalnız kültürlü insanlar tarafından bilinen ayrı bir dil kullanırlarmış, tanzimatla Arapçanın yerine geçirilen Osmanlıca da büsbütün ölü değilse bile yarı ölü ve tamamiyle ölgün bir dildi. Bu tuhafılıklara Avrupa zoktan son verdi. Biz de, onlar gibi, millî ve canlı bir dil yaratmağa çalışıyoruz. Terimler bilimlerde konuşma dilinin kaypaklığı ile hakikatlerin yanlış anlaşılmasını önlemeğe yarar.

Hakikat sevgisi yani doğru özlülük ve doğru sözlülük yoplumsal bakımdan da büyük bir değer taşır. Bu sevgi insanları birbirlerine yaklaştırır, insanlar arasındaki dayanışmayı perkinleştirir. Gizlemeler ve yalanlar ise insanları birbirine düşürür, birbirinden ayırır, insanlık için en acıklı felâket kaynaklarıdır. Birbirlerinin sözlerine inanı kalmıyan insanlardan mürekkep bir cemiyetin hali çok acıklıdır. Böyle bir cemiyet ilerleyemez, yükselemez, hattâ yaşayamaz, çöker, dağılır, mahvolur.

KURAL BİLİMİ OLARAK HUKUK: — Hukukun ne idiği konusu üzerinde bilginlerin ileri sürdükleri düşünceler arasında uçurumlar vardır. Tabii hukuk, olumlu (= positif = müsbet) hukuk tartışmalarının sonu gelmemiştir. Profesör Levy —Ullmann, «La définition du droit» başlıklı eserinde (7) bilginlerin türlü türlü hukuk anlayışlarını incelemiştir.

Hukuk hakkında bilginlerin birbirini tutmıyan, birbirine uymıyan düşüncelerini —alacalı bir demet gibi— derlemek veya —Paul Valéry gibi: «Hukuk nedir? Bunu hem biliyoruz, he mde bilmiyoruz.» (8) deyip geçmekle iş bitmez. Hukukun ne olduğu konusu üze-

(7) *Elément d'introduction générale à l'étude des sciences Juridiques. I La définition du droit, Paris 1917.*

(8) Paul Valéry, *Regards sur le monde actuel*, sayfa 59.

rindeki uyumsuzluk hakkında bir fikir verebilmek için Paris Jniversitesinde çağdaş iki Profesör'ün ileri sürdükleri iki tanımlamayı (= tarif = définition) belirtmek yetiştir.

Profesör Le Fur'e göre: «Hukuk, genel faydayı veya topluluğun kamul (= müşterek = commun iyiliğini sağlamak için yetkili otorite tarafından vaz'olunmuş bir toplumsal yaşayış kuralıdır.» (9).

Profesör Gaston Jeze'e göre: «Hukuk —iyi veya kötü, faydalı veya zararlı sayılsın — belirli bir memlekette, belirli bir zamanda tatbikatçılar ve mahkemeler tarafından uygulanan kurallardır.» (10).

Le Fur tabii hukuk, Jeze olumlu (= müsbet = positif) hukuk taraflısı olduklarından düşünceleri arasında bir uçurum var gibi geliyor. Bu uçurumu doldurarak iki fikri uzaklaştırmak ve böylelikle hukukun ne olduğu hakkında da yüzlerce yıllardanberi ardi, arkası gelmeyen tartışmalara son verecek kesin bir sonuç belirtmek elimizde değildir. Esasen yazılarımızın (11) asıl konusu hukuk bilimlerine dışarıdan kuş bakışı bir göz gezdirerek hukukun bilimler arasındaki yerini, başka bilimlerle olan ilgi ve bağılıklarını belirtmekten ibarettir.

Ancak, okurlarımı böyle bir uçurum kıyasına getirdikten sonra sözü keserek sıvışmayı doğru bulamadığımdan iki görüş arasında küçük bir karşılaştırma yapmakla kendimi ödevli görüyorum.

1. — Le Fur ile Jeze bir nokta üzerinde uzlaşmış bulunuyorlar: «Hukuk bir kuraldır.» ikisi de hukuku kural olarak ileri sürüyor.

2 — Hukuk kuralları iyi ve faydalı olsun diye mi, yoksa kötü ve zararlı olsun diye mi vaz'edilir?

Jeze buna cevap vermiyor. Le Fur cevap veriyor ve: «iyi ve faydalı olsun diye vaz'edilir.» demek istiyor.

3. — Hukuk kuralları iyi ve faydalı kurallar mıdır?

Le Fur buna cevap vermiyor. Jeze cevap veriyor. Jeze'nin cevabını şöyle özetleyebiliriz: «adamına göre ve kuralına göre.» bir takım

(9) Le Fur, Discours d'ouverture de la 2e session de l'Institut international de Philosophie du droit, Archives de philosophie du Droit et de sociologie Juridique, cahier II, Paris 1935, sayfa 27.

(10) Gaston Jeze, Les principes généraux du droit administratif, Paris 1925, cilt I, sayfa VIII.

(11) Bu derginin C, II, Sayı 4 ve C, III Sayı 1 de çıkan «kavram bilimleri ve hukuk» «olay bilimleri ve hukuk» başlıklı yazılarımıza da bakılması.

kimseler bir takım hukuk kurallarını iyi ve faydalı bir takımlarını da kötü ve zararlı görürler. Belirli bir ülkede belirli bir zamanda yürürlükte olan ve uygulanan bütün hukuk kurallarının iyi olduklarını ileri sürecek kadar yamyassı bir iyimserliğe veya övücülüğe sürüklenenler bulunabileceği gibi uygulanan bütün hukuk kurallarının kötü ve zararlı olduklarını iddia edecek kadar kapkara bir kötümserliğe veya hırçınlığa kapılmış olanlar da bulunabilir.

4. — *Hakikata gelince:*

a. — Esas yapısı (= structure) bakımından hukuk bilimi bir kural bilimidir. Hukuka kavram bilimleri ve olay bilimleri arasında olduğu gibi kural bilimleri arasında da önemli bir yer verilmelidir. Kural bilimlerinden ahlâk ve mantık hukukun en yakın ve içli dışlı komşularındandır.

b. — Hukuk kurallarının iyi ve faydalı olsun diye vaz'edilir olduğunu isbatlamak imkânsızdır. Yasayanlar kamuya faydalı olmak isteğiyle çalıştıkları ve iyi olduğunu düşündükleri için mi hukuk kurallarını vaz'ederler? İstekler ve düşünceler ruhsal ve içsel olaylardır. Bizim bu çeşit olayların gözlemini yapamayacağımıza göre işin iç yüzünü bilimsel bir hakikat olarak aydınlatmak imkânı da yok demektir.

İşin dış yüzüne bakılacak olursa, yasayanlar iyi niyetle hareket ettiklerini, vaz'ettikleri hukuk kurallarının kamuya faydalı, iyi ve gerekli bulduklarını ileri sürerler.

Yasayanların her zaman, her yerde genel olarak iyi niyetle hareket ettiklerine inandığını söyleyen pek çok kimseler bulunabilir ve bunlar çoğunluğu teşkil edebilir. Ancak, bu inanç bir sanı olabilir; nesnel, bilimsel bir hakikat sayılamaz.

c. — Uygulanan bütün hukuk kurallarının her zaman ve her yerde iyi ve faydalı olduğunu iddia edemeyiz.

Bir takım hukuk kurallarının kötü ve zararlı olabileceğini kabul etmek zorundayız. Bu neden böyle? Öyle hukuk kuralları bulunabilir ki kamul ihtiyaca uygun olarak vaz'edilmemiştir; uygulanmaları kötü ve zararlı sonuçlar verir. Bu işde yasayanın bir başarısızlığını görmek mümkündür. Bu çeşit hukuk kuralları düzeltilmek ister.

Bir takım hukuk kuralları da vaz'edildiği ve ilk uygulandığı sıralarda iyi ve faydalı sonuçlar verdiği halde zamanla kötü ve zararlı sonuçlar vermeğe başlar. Bunun sebebini toplumsal çevrenin değişmesinde aramak yerinde olur. Bu çeşit hukuk kuralları da değiştirilmek ister.

Uygulandığı çevrede iyi ve faydalı sayılan hukuk kurallarının kökleştiklerini, uygulanması kötü ve zararlı sonuçlar vermeğe başlayan hukuk kurallarının ise bir takım hoşnutsuzluklara yol açtığını ve hoşnutsuzluk uyandıran hukuk kurallarının ergeç düzeltildiğini ileri sürebiliriz.

Olayların incelenmesi bize hukukun genel olarak iyiye doğru yöneldiğini göstermektedir.

Hukuk bir olay bilimi olarak ele alınca olumlu hukuk taraflarına hak vermek; bir kural bilimi olarak incelenince de tabii hukuk taraflarına yaklaşmak (12) yerinde olur.

Prof. Süheyp Derbil

(12) «Le Fur»ün tabii hukuk konusundaki eserini Profesör Nihat Erim «XVIII inci asırdanberi tabii hukuk nazariyesi ve modern doktrini» başlığı altında dilimize çevirmiştir. «Hukuk ilmini yayma kurumu» telif ve tercüme serisi No: 9 Ankara 1940.